

Vergeten verhalen

Slavernij en de koloniale ketens van 's-Hertogenbosch

Dries Lyna
Kim Lempereur
Joris Martens

**RADBOD
UNIVERSITY
PRESS**

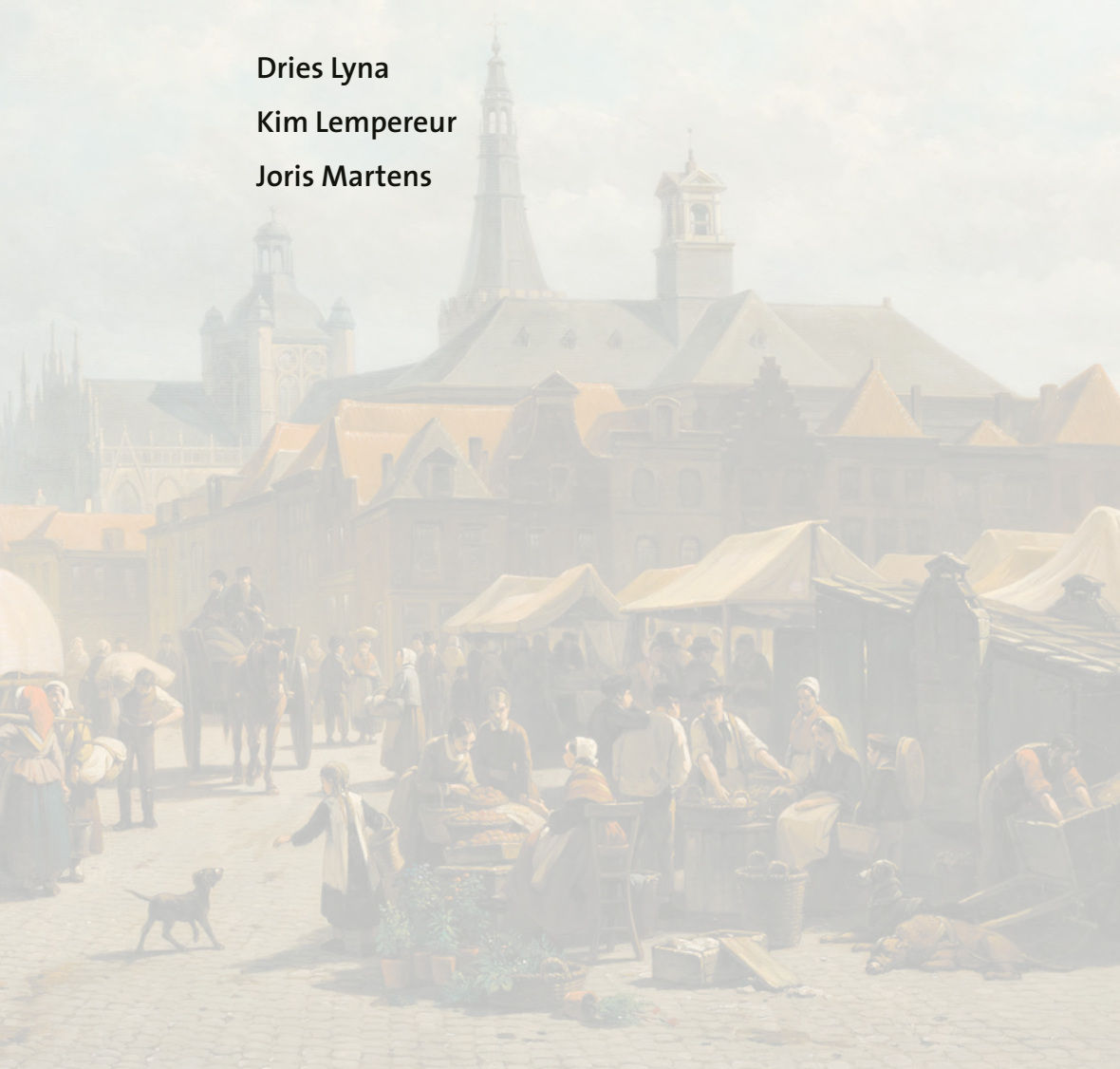
Vergeten verhalen

Slavernij en de koloniale ketens van 's-Hertogenbosch

Dries Lyna

Kim Lempereur

Joris Martens

Vergeten verhalen. Slavernij en de koloniale ketens van 's-Hertogenbosch

Uitgegeven door RADBOUD UNIVERSITY PRESS

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

www.radbouduniversitypress.nl | radbouduniversitypress@ru.nl

Omslagafbeelding:

De markt te 's-Hertogenbosch door Jacques François Carabain, circa 1870.

Het Noordbrabants Museum

Ontwerp: Andre Klijsen

Print en distributie: Pumbo.nl

ISBN: 978 94 6515 157 1

DOI: 10.54195/XUVN9127

Gratis te downloaden via: <https://doi.org/10.54195/XUVN9127>

© 2025 Dries Lyna, Kim Lempereur en Joris Martens

**RADBOUD
UNIVERSITY
PRESS**

Dit is een Open Access boek gepubliceerd onder de termen van de Naamsvermelding-Niet-Commercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal (CC BY-NC-ND 4.0). De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. De gebruiker mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met het werk of het gebruik van het werk. Gebruik voor commerciële doeleinden is onder deze licentie niet toegestaan. De gebruiker mag geen juridische voorwaarden of technologische voorzieningen toepassen die anderen er juridisch in beperken om iets te doen wat de licentie toestaat. Men mag het veranderde materiaal niet verspreiden als men het werk heeft geremixt, veranderd, of op het werk heeft voortgebouwd.

De auteurs hebben gestreefd alle rechthebbenden van de opgenomen afbeeldingen te achterhalen. Voor zover iemand meent rechten te hebben op een van de afbeeldingen verzoeken de auteurs en de uitgever contact met hen op te nemen.

Inhoudsopgave

Lijst met afkortingen	7
1 Slavernij en 's-Hertogenbosch	
– Een inleiding	8
2 Bedrijven en industrieën met koloniale banden	18
2.1 Een vergeten knooppunt	
– De doorvoerhaven van koloniale waren	19
2.2 Het witte goud uit de koloniën	
– Bossche suikerraffinaderijen en koffiebranderijen	30
2.3 “De nijverheid kunnen vermeerderen”	
– De Nederlandsche Handel-Maatschappij en de Bosch-Dordtse Scheepsrederij	38
3 Financieel gewin van stadsbestuurders	48
3.1 Vier broers, vier plantages	
– Johan Philip van Eys	49
3.2 Meer dan een erfgenaam	
– Arnout van Teylingen	63
3.3 Rentenieren in de stad	
– Daniël Baert Verspijck	74
4 Klimmen op de sociale ladder	87
4.1 Een Bosschenaar op Java	
– Rudolph Florentius van der Niepoort	88
4.2 Via Ambon naar het Bossche bestuur	
– Johan Abraham van der Voort	98
4.3 Van vader op zoon in Nederlands-Guyana	
– Laurens Storm van 's Gravesande	107

5	Het leven van slaafgemaakten in Oost en West	122
5.1	De handen van Quassiba en Toktoe – De plantage 't Graaflijk Slot in Berbice	123
5.2	Verbroken ketens – De slavenopstand van Berbice	133
5.3	Voorbij het stereotiep – Regina, Roesje en slavernij in Azië	140
6	Vergeten in de Bossche straten	150
6.1	Zwarte bedienden in de schaduw – Het familieportret Van der Does-Senguerdus <i>door Floris van Alebeek</i>	151
6.2	'Vrije mulat' uit Suriname – Alexander van Geneve	161
6.3	'Sward mijsje' uit Suriname – Filippina Fortuijn	170
7	Na de komma? – Het Bossche slavernijverleden in de toekomst	180
	Dankwoord	188
	Bijlagen	190
	1: Bossche bestuurders met directe betrokkenheid bij slavernij	191
	2: Stamboom van de familie Storm van 's Gravesande	192
	3: Transporten vanuit Berbice naar Amsterdam op naam van Bouwens & Van Hanswijk, 1778-1790	194
	4: Veilinglijst van slaafgemaakten op de plantage <i>'t Graaflijk Slot</i> in Berbice, 1784	196
	Bibliografie	197
	Illustratieverantwoording	217
	Over de auteurs	222
	Index	223

1 Slavernij en 's-Hertogenbosch – Een inleiding

Filippina, Alexander en Constantia moeten elkaar ongetwijfeld een keer op straat zijn tegengekomen, ergens in de vroege jaren 1780. Het centrum van 's-Hertogenbosch was nu eenmaal niet zo groot. Ze woonden en werkten alle drie jarenlang in de Brabantse stad. Ze bezochten er de wekelijkse markt, maakten praatjes met voorbijgangers en gingen op zondag naar de kerk. Maar Filippina, Alexander en Constantia hadden nog iets anders gemeen: ze waren alle drie ooit tot slaaf gemaakt. Als Afro-Surinamers lagen de wortels van Filippina en Alexander aan de andere kant van de Atlantische oceaan terwijl Constantia jaren voordien van het eiland Sulawesi was weggevoerd, werelden die ver weg leken van het dagelijks leven in 's-Hertogenbosch. Ze waren bovendien niet de enigen. Net als zij leefden er vanaf de late zeventiende eeuw naar schatting een honderdtal anderen in de stad, afkomstig uit Suriname, Indonesië of een andere afgelegen plek van het Nederlandse koloniale rijk.

Toch is hun aanwezigheid volledig in de vergetelheid geraakt. Er zijn geen schilderijen of prenten van hen gemaakt, geen liederen of gedichten geschreven die hun namen bewaren. Niet één geschiedenisboek wijdde een hoofdstuk aan hun levens en in het collectieve geheugen van de stad leven ze niet voort. Zij maken geen deel uit van het historische zelfbeeld van 's-Hertogenbosch. Dit boek wil Filippina, Alexander en al die anderen een plek geven in het verhaal van 's-Hertogenbosch. Hun levens worden daarmee uit de vergetelheid gehaald en opnieuw verweven met de geschiedenis van de stad.

Om te begrijpen hoe (voormalig) slaafgemaakten als Filippina, Alexander en Constantia in de stad terecht zijn gekomen, moeten we eerst een stap terugzetten. We moeten ontrafelen hoe het kolonialisme de elite, bedrijven en handelaren uit 's-Hertogenbosch verbond met de verste uithoeken van het Nederlandse rijk. Hoe slavernij niet slechts een verre werkelijkheid was, maar een onlosmakelijk onderdeel vormde van dit economische systeem. En hoe die slavernij, die zich afspeelde in Oost en West, ook zichtbaar was in het straatbeeld van 's-Hertogenbosch. Niet als een abstract begrip of een sterk kroegverhaal, maar als tastbare en alledaagse realiteit.

Dit boek is voortgekomen uit een onderzoeksproject dat in het najaar van 2024 werd uitgevoerd in opdracht van de gemeente 's-Hertogenbosch. Twee jonge onderzoekers, in samenwerking met een historicus van de Radboud Universiteit, doken in de geschiedenis van de stad. De keuzes die binnen dit onderzoek werden gemaakt, bepalen in zekere mate de grenzen van de kennis die in dit boek wordt gepresenteerd. Oorspronkelijk begon het project als een verkennend onderzoek naar de relatie tussen slavernij en de bestuurlijke geschiedenis van 's-Hertogenbosch. De focus lag op de directe betrokkenheid van de stad en haar bestuurders bij de koloniale slavernij, van de vroege zeventiende tot de late negentiende eeuw. Gaandeweg doken echter de namen van (voormalig) slaafgemaakten als Filippina, Alexander en Constantia op.¹ Hun persoonlijke verhalen kwamen steeds meer op de voorgrond te staan en verdrongen geleidelijk de bestuurlijke invalshoek.

De opbouw van dit boek weerspiegelt die verschuiving. In vijf hoofdstukken volgt de lezer het onderzoek, te beginnen bij de eerste vragen over de rol en verantwoordelijkheid van Bossche bestuurders. Vervolgens wordt de aandacht geleidelijk verlegd naar bredere verbanden, waarna de blik steeds verder verruimt richting de lange ketens die de stad, haar bedrijven en inwoners verbonden met de koloniale wereld. Gaandeweg verplaatst de focus zich naar de sociale gevolgen van de bestuurlijke keuzes: hoe beïnvloedden beslissingen in 's-Hertogenbosch het dagelijks leven op plantages in het Caribisch gebied? Hoe raakten Bossche besluiten mensen die in Nederlandse overzeese gebieden als Essequibo, Demerary of Ceylon ter wereld kwamen, streken die we nu kennen als Guyana en Sri Lanka? Uiteindelijk brengt het laatste hoofdstuk ons terug naar de stad zelf. Daar komen de verhalen van Filippina, Constantia en Alexander tot leven, en helpen ze ons begrijpen hoe de koloniale wereld en de slavernij uit het Bossche geheugen verdwenen zijn.

1 Een voorlopige verkenning van de lokale doop-, trouw en begraafregisters leverde 13 vermeldingen van (voormalig) Bossche slaafgemaakten op voor de periode tussen 1696 en 1791. Met de terugkeer van het Zwitserse regiment in 1777 kwamen minstens vier slaafgemaakten uit Suriname naar de garnizoensstad 's-Hertogenbosch, uitzonderlijk beschreven in de autobiografie van de Schotse militair John Stedman. Het procesdossier van Alexander van Geneve uit 1781 kwamen we eerder toevallig op het spoor. Verdere ontsluiting van Bossche archieven – met voorop de notariële en gerechtelijke archieven – zal ongetwijfeld een veelvoud aan vermeldingen van Bossche (voormalig) slaafgemaakten voortbrengen.

Context

De afgelopen decennia kregen de geschiedenis van het Nederlandse kolonialisme en de nalatenschap van de slavernij steeds meer aandacht in zowel het wetenschappelijke als het publieke debat. Er verschenen talrijke stadsonderzoeken over de Nederlandse betrokkenheid bij slavernij, met als voorlopers de omvangrijke studies naar Amsterdam en Rotterdam.² Ook andere steden met een duidelijke koloniale connectie, zoals Vlissingen en Den Haag, kwamen aan bod.³ Deze (voor)studies waren soms gebaseerd op nieuw empirisch onderzoek in archieven, soms op bestaande kennis of herinterpretaties van ouder werk. Langzaamaan werden ook andere steden en regio's buiten de kustprovincies onderzocht, waaronder Utrecht, Deventer, Arnhem en Nijmegen.⁴ Hoewel ze qua methode en vorm vaak vergelijkbaar zijn, brachten deze rapporten en boekpublicaties onbekend terrein in kaart, vooral in steden buiten de Randstad, waar systematisch onderzoek tot voor kort ontbrak. In de laatste jaren werd dat historisch perspectief verbreed naar het slavernijverleden van de Nederlandse staat, provincies, banken en kerken.⁵

Steeds opnieuw tonen deze (voor)onderzoeken aan hoe diep Nederlandse steden en regio's verstrengeld waren met koloniale structuren, veel meer dan lang werd vermoed. De betrokkenheid bij koloniale slavernij reikte ver voorbij de handelssteden in Zeeland en Holland. De nadruk ligt vaak op bestuurlijke en economische relaties, zoals steden met eigen kamers van de West-Indische of Vereenigde Oost-Indische Compagnie.

- 2 P. Brandon, G. Jones, N. Jouwe en M. van Rossum eds., *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam 2020); G.J. Oostindie ed., *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam 2020); A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020).
- 3 H. den Heijer en G. de Kok, *Het slavernijverleden van Vlissingen: een historiografische verkenning* (Vlissingen 2021); E. Captain, G.J. Oostindie en V. Smeulders eds., *Het koloniale en slavernijverleden van Hofstad Den Haag* (Amsterdam 2022).
- 4 N. Jouwe, M. Kuipers en R. Raben eds., *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2021); A. Drost et al., *Sporen van slavernijverleden in Arnhem. Onderzoeksrapport in opdracht van de gemeente Arnhem* (Arnhem 2023); E. van Velden en S. Wieringa, *Deventer & slavernij. Vooronderzoek* (Zwolle 2023); L. Meijboom, L. Wilhelmus, J. van den Tol en C. van Galen, *Nijmegen & Slavernij. Publiek bestuur en persoonlijk profijt, 1596-1873* (Nijmegen 2025).
- 5 K.J. Fatah-Black, L. Lauret en J. van den Tol, *Dienstbaar aan de keten? De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863* (Leiden 2022); G. de Kok en P. Brandon, *Het slavernijverleden van historische voorlopers van ABN AMRO: een onderzoek naar Hope & Co en R. Mees & Zoonen* (Amsterdam 2022); R.M. Allen, E. Captain, M. van Rossum en U. Vyent eds., *Staat en slavernij. Het Nederlandse koloniale verleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam 2023); M. van der Linde, E. van Velden en M. Krijnsen, *Overijssel & slavernij* (Zwolle 2023); K. Fatah-Black, L. Lauret en J. van den Tol, *Geketend voor Hollands glorie. Slavernij in de geschiedenis van de provincie Zuid-Holland* (Leiden 2023); B. de Leede en M. Stoutjesdijk eds., *Kerk, kolonialisme en slavernij: verhalen van een vervlochten geschiedenis* (Utrecht 2023).

Vooraanstaande inwoners investeerden in deze handelscompagnieën of in plantages in Suriname en het Caribisch gebied. Er is ook steeds meer aandacht voor de historische aanwezigheid van (voormalig) tot slaaf gemaakten in Nederlandse steden. Door ook de stemmen van nazaten van tot slaaf gemaakten op te nemen, krijgen deze onderzoeken een menselijk en actueel gezicht. In 2024 culmineerde dit alles in de ontwikkeling van een nationale kennisagenda, bedoeld om richting te geven aan het onderzoek naar het slavernijverleden en de doorwerking ervan in de samenleving.⁶

Na een eerste belangrijke aanzet in 2017 werd ook voor Brabantse steden in recente jaren onderzoek gedaan naar koloniale en slavernijverbanden, onder meer in Helmond, Eindhoven en Tilburg.⁷ In tegenstelling tot de grote westelijke steden waren Brabantse stadsbestuurders minder vaak betrokken bij slavernij – mede door de perifere ligging, de status als Generaliteitsland en latere verstedelijking van Eindhoven en Tilburg. Om die reden werd in het Tilburgse onderzoek bijvoorbeeld gekozen om zich meer op de rol van de katholieke missie te richten in plaats van op bestuurlijke betrokkenheid. Toch onthulden deze studies de belangrijke rol van de Brabantse textielnijverheid binnen de koloniale handel: van de productie van goederen voor de slavenhandel tot het gebruik van koloniale grondstoffen als katoen en indigo.

Net als voor de andere Brabantse steden bestond er nauwelijks eerder onderzoek naar de koloniale en slavernijgeschiedenis van 's-Hertogenbosch. Er was weinig bestaande kennis waarop kon worden voortgebouwd, behalve een boek uit 1957 over de Oost-Indiëvaarder *'s-Hertogenbosch*, wat korte reflecties over de rol van Den Bosch als doorvoerhaven van koloniale waren en losse verwijzingen in bijvoorbeeld de *Bossche Encyclopedie*.⁸ Een belangrijke uitzondering op die regel was het vooronderzoek uit 2022 van de Leidse historici Fatah-Black en Oostindie in opdracht van Van Lanschot Kempen. Zij verkenden de archieven van het handelshuis Van Lanschot

6 R.M. Allen, E. Captain, M. van Rossum en U. Vyent eds., *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen. Kennisagenda 2025-2035* (Leiden 2024).

7 G. Stam en D. Snikkenburg, 'Sporen van slavernij in Noord-Brabant', *In Brabant. Tijdschrift voor Brabants erfgoed* 3 (2017) 10-22; S. Rastovac, M. Derksen, K. Rosalina, M. Keulen, L. Andrea en E. Nolten, *De stad vertelt. Vooronderzoek naar het slavernijverleden van Eindhoven* (Eindhoven 2024); K. Lempereur en H. Roosenboom, *Helmond en zijn slavernijverleden. Een verkennend onderzoek naar de rol van de bestuurders van de stad en gemeente Helmond* (Helmond: Gemeente Helmond 2024); R. Hoeft, *Een westers beschavings-offensief: sporen van het koloniaal en postkoloniaal verleden van Tilburg* (Zutphen, 2024).

8 H. van den Eerenbeemt, *Een Bosch-Dordtse scheepsrederij voor de vaart op Oost-Indië (1840-1854). Het verhaal van de Oostinjevaarder 's-Hertogenbosch* (Eindhoven 1957).

dat vanaf het midden van de achttiende eeuw actief was in 's-Hertogenbosch. Tenminste een deel van de verhandelde goederen werd geproduceerd met arbeid van tot slaaf gemaakten, waarmee het bedrijf indirect betrokken was bij slavernij.⁹ Ook historicus Alex van Stipriaan verzorgde in de recente jaren enkele lezingen over het koloniale verleden van de stad, vooral gericht op de Trans-Atlantische slavernij in het algemeen en Suriname in het bijzonder.

Aan de basis van dit boek ligt dan ook vooral nieuw onderzoek in lokale en nationale archieven. De richtinggevende vragen volgen grotendeels de lijn van andere stadspublicaties over de bestuurlijke betrokkenheid bij kolonialisme en slavernij. Meer dan in andere werken besteden we evenwel ook aandacht aan koloniale carrières opgebouwd door latere Bossche bestuurders, en bevragen we in hoeverre het opgebouwde koloniale kapitaal (zowel economisch als politiek) hen toegang gaf tot de bestuurlijke en sociale elite van de stad. Door dit alles heen proberen we de Bossche wereld te verbinden met de commerciële en bestuurlijke netwerken in Amsterdam en Rotterdam. In tegenstelling tot sommige andere stads-onderzoeken kiest dit boek bewust voor een benadering die het verleden dichtbij brengt. Geen abstracte analyses van politieke structuren, economische systemen of sociologische concepten, maar een geschiedenis op mensenmaat. In elk hoofdstuk openen we drie vensters om de koloniale banden van 's-Hertogenbosch in al hun veelzijdigheid bloot te leggen. Vaak zijn dat persoonlijke verhalen – van individuen of families – die tastbaar maken hoe de stad gelinkt was met de koloniale wereld. Deze aanpak betekent ook dat dit boek geen allesomvattend overzichtswerk is. Het biedt inzicht, maar laat ruimte voor verdere verdieping. Voor wie dieper in de materie wil duiken, verwijst de literatuurlijst achterin naar aanvullend leesvoer. Op deze manier sluit dit onderzoek naar 's-Hertogenbosch expliciet aan bij de aanbevelingen van de recent gepubliceerde Kennisagenda Nederlands slavernijonderzoek.¹⁰

9 K. Fatah-Black en G. Oostindie, *Van Lanschot Kempen. Onderzoek naar het slavernijverleden* (Leiden 2022).

10 Allen, Captain, van Rossum en Vyent eds., *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden*.

Aanpak en keuzes

In dit boek hanteren we de Romeinsrechtelijke definitie van slavernij: het juridisch behandelen van mensen als verhandelbare goederen, waarbij de eigenaar volgens de wet eigendomsrechten over hen kon uitoefenen.¹¹ We erkennen dat dwang, geweld en extreme uitbuiting vele gedaanten aan kon nemen in zowel de Atlantische als Aziatische werelden waar Bosschenaren in die eeuwen actief waren. Dit onderzoek richt zich echter specifiek op de vorm van slavernij die in het verleden wettelijk werd erkend en gereguleerd – de praktijk die in het midden van de negentiende eeuw formeel werd afgeschaft.

Dit onderzoek ging verder dan de traditionele benadering van slavernij, die vaak vernauwd werd tot enkel de slavenhandel – de koop en verkoop van tot slaaf gemaakten. Er is een groeiend besef dat de economie van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden niet alleen profiteerde van de handel in mensen, maar diep verweven was met het volledige koloniale productiesysteem. Door middel van zogenoemde *commodity chains* – handelsketens die grondstoffen en producten van plantages in het Caribisch gebied en andere koloniale gebieden naar Europese markten brachten – werd slavernij een fundamenteel onderdeel van de wereldeconomie. De opbrengsten uit koloniale landbouw, zoals suiker, koffie, katoen en tabak, waren niet alleen cruciaal voor plantage-eigenaren, maar ook voor handelaren, verwerkende industrieën en consumenten in Nederland. Dit onderzoek richt zich daarom op de bredere economische structuren die slavernij in stand hielden en de manier waarop deze met 's-Hertogenbosch en haar inwoners waren verbonden.¹²

Zoals elk boek is ook dit een verzameling van keuzes – niet alleen inhoudelijk, maar ook qua taalgebruik. We zijn ons bewust van de kracht van woorden en hoe ze, soms onbedoeld, machtsstructuren en ongelijkheden kunnen versterken. Daarom spreken we bijvoorbeeld over *slaafgemaakten*, om de menselijkheid van deze personen te benadrukken en hun gedwongen status als handelswaar naar de achtergrond te verschuiven. Waar

11 Fatah-Black, Lauret en van den Tol, *Geketend voor Hollands glorie*, 6.

12 Deze verwevenheid wordt ook beschreven in andere recente rapporten en studies naar het slavernijverleden van Nederlandse steden, zoals: L. Meijboom, L. Wilhelmus, J. van den Tol en C. van Galen, *Nijmegen & Slavernij. Publiek bestuur en persoonlijk profijt, 1596-1873* (Nijmegen 2025); S. Ramackers, E. Sow, A. Schmidt en A. Schrikker, *Vooronderzoek Koloniale en slavernijgeschiedenis van de stad Leiden* (Leiden 2025); R. Hoeft, *Een westers beschavingsoffensief. Sporen van het koloniaal en postkoloniaal verleden van Tilburg* (Zutphen 2024); Van der Linde, Van Velden en Krijnsen, *Overijssel & slavernij*.

mogelijk blijven we dicht bij de taal van historische bronnen om de lezer te laten merken hoe onze voorouders hun werkelijkheid beschreven, maar in de lopende tekst vermijden we termen die haaks staan op hoe we in het Nederland van nu denken en schrijven over dit verleden.

Bossche bestuurders en hun rol in slavernij

's-Hertogenbosch, gesticht aan het einde van de twaalfde eeuw, behoort tot de oudste steden van Nederland. De stad was het bestuurlijke en economische centrum van de Meierij van 's-Hertogenbosch, het grootste deel van Oost-Brabant. De Meierij was een van de vier kwartieren van het hertogdom Brabant, naast Leuven, Antwerpen en Brussel. Van oudsher was de stad sterk afhankelijk van handel, omdat de schrale landbouwgronden in de omgeving weinig opleverden.¹³ Het katholieke stadsbestuur van Den Bosch werkte daarom nauw samen met de hertog van Brabant om de economische ontwikkeling te bevorderen. Handel en nijverheid stonden centraal in het beleid, wat bijdroeg aan de bloei van de stad.¹⁴

De vijftiende en zestiende eeuw brachten een periode van economische en culturele voorspoed. Dit waren de 'gouden tijden' van 's-Hertogenbosch, waarin de stad zich ontwikkelde tot een belangrijk handels- en ambachtscentrum.¹⁵ Maar deze bloei ging gepaard met toenemende spanningen. De Reformatie in de zestiende eeuw zorgde voor religieuze verdeeldheid tussen de katholieke en protestantse gemeenschappen. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog bleef het katholieke stadsbestuur loyaal aan de Spaanse kroon. Dit betekende echter dat de stad herhaaldelijk het doelwit werd van de troepen van de Republiek. Na een reeks aanvallen werd 's-Hertogenbosch in 1629, na het langdurige beleg door Prins Frederik Hendrik van Oranje, uiteindelijk ingenomen door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.¹⁶ Met deze overgang begon een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de stad.

13 G. van Gurp, *Brabantse stoffen op de wereldmarkt. Proto-industrialisering in de Meierij van 's-Hertogenbosch 1620-1820* (Tilburg 2004) 30.

14 B.C.M. Jacobs, *Justitie en politie in 's-Hertogenbosch voor 1629* (Assen 1986) 11-12.

15 M. Prak, 'Inleiding. Een Brabantse hoofdstad', in: A. Vos e.a. eds., *'s-Hertogenbosch. de geschiedenis van een Brabantse stad 1629-1990* (Zwolle/'s-Hertogenbosch 1997) 1-24, aldaar 24; Gurp, *Brabantse stoffen op de wereldmarkt*, 30.

16 M. van Asseldonk, *De Meierij ontrafeld. Plaatselijk bestuur, dorpsgrenzen en bestuurlijke indeling in de Meierij van 's-Hertogenbosch, circa 1200-1832* (Tilburg 2003) 46.

Na de inname van 's-Hertogenbosch in 1629 werd de stad onderdeel van Staats-Brabant, een bezettingszone die direct onder het gezag van de Staten-Generaal viel en om die reden bekendstond als een Generaliteitsland. De stadhouders in Den Haag benoemden rechtstreeks de gouverneurs van het gebied, en 's-Hertogenbosch werd omgevormd tot een belangrijke garnizoensstad.¹⁷ Daarnaast werden ingrijpende religieuze maatregelen doorgevoerd: de openbare uitoefening van het katholieke geloof werd verboden, en het *Reglement op de Politieke Reformatie* van 1660 verplichtte de protestantisering van het stadsbestuur. Dit betekende dat katholieke bestuurders vrijwel geen invloed meer hadden en werden vervangen door protestantse regenten, die voortaan de stedelijke elite vormden.¹⁸ Een bekend voorbeeld hiervan is de familie (Storm) van 's Gravesande, die zich in de jaren 1630 vanuit Delft in 's-Hertogenbosch vestigde en daar een prominente bestuurlijke positie verwierf (meer over deze familie in 4.3).

Met het begin van de Bataafse tijd in 1795 vonden opnieuw een aantal ingrijpende administratieve veranderingen plaats. Waar rooms-katholieken voorheen van functies werden uitgesloten, kregen zij nu opnieuw toegang tot het stadsbestuur. Tegelijkertijd werd het bestaande systeem geleidelijk hervormd, wat uiteindelijk leidde tot de invoering van een moderne bestuursstructuur met een burgemeester, wethouders en een gemeenteraad – de basis voor het gemeentelijke bestuur zoals we dat vandaag de dag kennen.¹⁹

Dit onderzoek richt zich op de periode van 1629 tot en met 1880, inclusief de afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië (1860) en het Caribisch gebied (1863), en de daaropvolgende periode van staatstoezicht in Suriname (1863-1873). Deze laatste periode verwijst naar de overgangsfase van tien jaar waarin de slavernij formeel was afgeschaft. Voormalig tot slaaf gemaakten waren echter nog steeds verplicht op plantages te werken, zodat zowel eigenaren als het koloniale bestuur zich konden voorbereiden op de volledige afschaffing. In lijn met andere studies wordt 1873 dan ook erkend als het moment waarop de slavernij daadwerkelijk werd

17 Gulp, *Brabantse stoffen op de wereldmarkt*, 38; Asseldonk, *De Meierij ontrafeld*, 46-48.

18 J. van Oudheusden en J. Biemans, *De Loet 's-Hertogenbosch* (Zwolle 2008) 62; Asseldonk, *De Meierij ontrafeld*, 46; K. de Brouwer, *Stedelijke elites in de Republiek in de eerste helft van de achttiende eeuw: Een vergelijkend onderzoek* (Utrecht 1984) 7.

19 Asseldonk, *De Meierij ontrafeld*, 52.

beëindigd.²⁰ Gedurende deze tweehonderdvijftig jaar telde 's-Hertogenbosch in totaal 524 stadsbestuurders, van wie een aanzienlijk deel oorspronkelijk van buiten de stad afkomstig was. Toch nam het aantal geboren Bosschenaren in het stadsbestuur gestaag toe, vooral in de achttiende en negentiende eeuw.²¹

Veertien van deze bestuurders waren na 1629 betrokken bij slavenhandel en slavernij (zie bijlage 1). Dat zijn verhoudingsgewijs minder bestuurders dan in de steden in het westen van het land, maar beduidend meer dan in het naburige Eindhoven, Helmond of zelfs Nijmegen, waar nauwelijks bestuurders in verband gebracht konden worden met slavernij.²² In tegenstelling tot handelssteden zoals Amsterdam en Rotterdam waren de Bossche bestuurders zelf niet direct betrokken bij koloniale expansie, als leden van het bestuur van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) of de West-Indische Compagnie (WIC). Voor zover bekend waren zij niet betrokken bij de handel in slaafgemaakte Afrikaanse mannen, vrouwen en kinderen in het Caribisch gebied. Ook bezaten zij ten tijde van de afschaffing van de slavernij in 1863 geen tot slaaf gemaakte personen in dat deel van de wereld. Er zijn dan ook geen Bossche bestuurders die tijdens het emancipatieproces een financiële vergoeding hebben ontvangen.

Toch sluit dat hun betrokkenheid bij de uitbuiting van tot slaaf gemaakten niet uit. Zoals in de volgende hoofdstukken zal blijken, bekleedden verschillende Bossche bestuurders hoge functies binnen de koloniale besturen in zowel Azië als het Caribisch gebied, van waaruit zij grote invloed uitoefenden op het leven van slaafgemaakten. Bovendien waren verschillende van hen, zowel hoge als lage bestuurders, zelf eigenaar van slaafgemaakten. Anderen investeerden dan weer in plantages in Suriname en Guyana, waar zij aanzienlijke winsten maakten over de rug van tot slaaf gemaakten. Verschillende latere bestuurders zouden zelfs slaaf-

20 D.J. Tang, *Met Hollandse bedaarheid. Hoe Nederland tussen 1800 en 1873 slavernij in de koloniën afschafte* (Zutphen 2021) 153-156.

21 Tussen 1629 en 1749 kennen we van 96 bestuurders de geboorteplaats; precies de helft van hen (48) was buiten de stad geboren. In de daaropvolgende eeuw hebben we van 107 bestuurders deze informatie, en toen was 41% (44 personen) afkomstig van buiten 's-Hertogenbosch. In de laatste, kortere periode van 1850 tot 1880 weten we van 73 bestuurders waar ze geboren zijn, en daarvan kwam 66% (25 personen) van buiten de stad. Lempereur, Martens en Lyna, *Onuitgegeven databank bestuurders van 's-Hertogenbosch, 1629-1880* (2024).

22 S. Rastovac, M. Derksen, K. Rosalina, M. Keulen, L. Andrea en E. Nolten, *De stad vertelt. Vooronderzoek naar het slavernijverleden van Eindhoven* (Eindhoven 2024); K. Lempereur en H. Roosenboom, *Helmond en zijn slavernijverleden. Een verkennend onderzoek naar de rol van de bestuurders van de stad en gemeente Helmond* (Helmond: Gemeente Helmond 2024).

gemaakten met zich meenemen op hun terugreis naar 's-Hertogenbosch en hen daar nog jaren in dienst houden als 'vrije' personen. Ook Bossche handelaren en fabrikanten profiteerden van het koloniale systeem, onder meer door de verwerking van tropische landbouwproducten die met behulp van gedwongen arbeid werden geproduceerd. De sporen van kolonialisme en slavernij lopen daarmee dieper door in de Bossche geschiedenis dan lang werd aangenomen, en dit boek wil een begin maken met het blootleggen van die vergeten sporen.

Filippina Fortuijn. Alexander van Geneve. Constantia van Bougies. Drie mensen die elkaar ongetwijfeld een keertje op straat zijn tegengekomen, ergens in de vroege jaren 1780. Alle drie woonden en werkten ze jarenlang in 's-Hertogenbosch. Ze bezochten de wekelijkse markt, maakten praatjes met voorbijgangers en gingen op zondag naar de kerk. Net als hen leefden er vanaf de late zeventiende eeuw honderden anderen in de Brabantse stad, geboren in Suriname, Indonesië of een andere afgelegen plek in het uitgestrekte Nederlandse koloniale rijk.

Om te begrijpen hoe zij in de stad terecht zijn gekomen, gaan we terug in de tijd. Stap voor stap ontrafelt dit boek hoe het kolonialisme de stedelijke bestuurders, bedrijven en gewone burgers uit 's-Hertogenbosch verbond met de verste uithoeken van het Nederlandse rijk. Hoe slavernij niet slechts een verre werkelijkheid was, maar een onlosmakelijk onderdeel vormde van dit economische systeem. En hoe die slavernij, die zich afspeelde in Oost en West, gaandeweg ook zichtbaar werd in het straatbeeld van 's-Hertogenbosch. Zo brengen we samen de vergeten verhalen van Filippina, Alexander en Constantia weer tot leven, en verweven we ze met de geschiedenis van de stad.

9 789465 151571

Radboud University

www.radbouduniversitypress.nl